

Radosław Gross

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4190-5415>

Wizyta Stanisława Mikołajczyka w Olsztynie 23 sierpnia 1945 roku w świetle dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego

Pod koniec sierpnia 1945 r., tuż po utworzeniu Polskiego Stronnictwa Ludowego (dalej: PSL), Stanisław Mikołajczyk, jako wicepremier i minister rolnictwa i reform rolnych w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej, odbył lotniczą podróż po kraju. Choć oficjalnym jej celem było zapoznanie się ze stanem gospodarki rolnej oraz osadnictwa na terenie kraju, w tym na tzw. Ziemiach Odzyskanych, równie istotne były cele polityczne podróży. Utworzenie nowego, silnego, opozycyjnego stronnictwa wobec komunistów i ich sojuszników wymagało m.in. budowy jego terenowych struktur, szczególnie w obliczu dualizmu w ruchu ludowym¹. Dziś trudno ocenić, w jakim stopniu na decyzję Mikołajczyka o odbyciu podróży wywarło powołanie PSL, a w jakim rzeczywista chęć uzyskania informacji na temat trudności gospodarczych i społecznych dotyczących wsi.

¹ Z inicjatywy komunistów 17–18 IX 1944 powołano w kraju wywodzące się z „Woli Ludu” tzw. lubelskie Stronnictwo Ludowe. Utworzenie tego stronnictwa było próbą przejęcia przez działaczy prokomunistycznych przedwojennego Stronnictwa Ludowego, które w czasie okupacji nosiło kryptonim „Roch”. W pierwszych tygodniach obecności Mikołajczyka w Polsce jednym z najważniejszych zadań, jakie postawili sobie ludowcy skupieni wokół niego, była odbudowa niezależnego Stronnictwa Ludowego i jego terenowych struktur. Już 8 VII 1945 z inicjatywy Mikołajczyka powołano Tymczasowy Naczelny Komitet Wykonawczy Stronnictwa Ludowego, a później jego prezydium (Wincenty Witos – prezes, Stanisław Mikołajczyk – I wiceprezes, Józef Niećko – II wiceprezes, Władysław Kiernik – III wiceprezes). Tym samym przez kilka kolejnych tygodni istniały na scenie politycznej w Polsce dwa stronnictwa o tej samej nazwie. Po nieudanej próbie połączenia obu stronnictw niezależni działacze ludowi z Mikołajczykiem na czele, przy akceptacji Wincentego Witosy, postanowili 22 VIII 1945 zalegalizować własne stronnictwo, i dla odróżnienia od „lubelskiego” SL, przyjął nazwę historyczną: Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL). Prezesem PSL został Witos, a wiceprezesami, tak jak w Tymczasowym Naczelnym Komitecie Wykonawczym Stronnictwa Ludowego: Mikołajczyk (I wiceprezes), Niećko (II wiceprezes) oraz Kiernik (III wiceprezes) – zob. S. Giza, *Władze stronnictw ludowych (1861–1966)*, [w:] S. Lato, W. Stankiewicz, *Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1969, s. 644–645; H. Cimek, *Elity Polskiego Stronnictwa Ludowego (sierpień 1945 r. – październik 1947 r.)*, „Zeszyty Wiejskie” 2015, t. 21, s. 103–104.

Wiemy natomiast, że nie była ona planowana z dużym wyprzedzeniem. Objazd Mikołajczyka objął kilka regionów. Rozpoczął się od Olsztyna, który był jednocześnie pierwszym miastem odwiedzionym przez niego po powołaniu PSL.

Zgodnie z oficjalnymi komunikatami pretekstem do odwiedzenia stolicy Warmii i Mazur przez Mikołajczyka było odbycie konferencji w Wojewódzkim Urzędzie Ziemi-skim (dalej: WUZ) w Olsztynie z jego kierownictwem, a także kilkoma przedstawicielami Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, dotyczącej bieżących problemów społeczno-gospodarczych regionu. Podczas konferencji Mikołajczykowi towarzyszył wiceminister rolnictwa i reform rolnych Michał Szyszko z Polskiej Partii Socjalistycznej. W spotkaniu nie uczestniczył pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski płk Jakub Prawin, który minął się z Mikołajczykiem w drodze do Warszawy. Warto podkreślić, że urzędy ziemskie nie wchodziły w skład administracji zespolonej, która podlegała pełnomocnikowi, lecz bezpośrednio podporządkowane były Ministerstwu Rolnictwa i Reform Rolnych (dalej: MRiRR)², stanowiąc najważniejszy element państwowej administracji rolnej w terenie. Mikołajczyk, wizytując WUZ w Olsztynie, kontrolował w rzeczywistości swoich podwładnych. „Gospodarska” wizyta Mikołajczyka była więc jednocześnie dobrą okazją do realizacji celów politycznych. Wymiar polityczny jego podróży do Olsztyna był oczywisty.

Jak już wspomniano, Mikołajczyk, jako I wiceprezes PSL, a w obliczu choroby Witosa faktycznie kierujący tym stronnictwem, podejmował próbę budowy i umocnienia jego lokalnych struktur. Podczas wizyty olsztyńscy działacze ludowi dowiedzieli się zapewne od Mikołajczyka o powstaniu nowego stronnictwa, a on sam sondował nastroje wśród ludowców w terenie. Jednak rozmowy polityczne, które Mikołajczyk prowadził w wąskim gronie najbardziej zaufanych osób, zapewne bez Szyszki, z natury rzeczy nie były protokołowane. Nie zachowały się również przekazy „z pierwszej ręki”, czyli osób bezpośrednio w nich uczestniczących, dotyczące szczegółów rozmów politycznych. Z tych powodów ich dokładna treść pozostaje więc w sferze domysłów.

Zachowały się natomiast przekazy olsztyńskich ludowców, którzy nie spotkali się z Mikołajczykiem i ostatecznie nie weszli do PSL, m.in. Lucjusza Dury, wówczas sekretarza Zarządu Okręgowego Stronnictwa Ludowego i naczelnika Wydziału Osiedleńczego w Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski. Fragment wspomnień Dury sporządzonych po latach, który dotyczył tego wydarzenia, przytoczył w swym opracowaniu poświęconym PSL na Warmii i Mazurach Bohdan Łukaszewicz:

² W kwietniu 1945 r. na tym tle doszło do sporu między pełnomocnikiem rządu RP Jakubem Prawinem a prezesem WUZ w Olsztynie Józefem Ptaszkiem. Prawin podjął wówczas nieudaną próbę włączenia WUZ w skład Urzędu Pełnomocnika. Szerzej na ten temat zob. R. Gross, *Przemiany gospodarcze wsi na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Olsztyn 2019, s. 83–84.

Nie pamiętam dokładnie, kiedy to było, ale wiem, że Mikołajczyk był w Olsztynie. Było to wówczas, gdy on przyjechał do Szymańskiego – prezesa [Wojewódzkiego – R.G.] Urzędu Ziemskiego – na ulicę, teraz nazwaną 22 Stycznia, wtedy to była ulica Pocztowa. Tam, jak wiem, stanął u niego, widziałem jak było szereg samochodów i był tłok. Przed tym mieszkaniem Szymańskiego zbierali się ludzie. Wtedy ja nie zająłem takiego stanowiska, żeby iść do Szymańskiego, zobaczyć się z Mikołajczykiem. Przeciwnie, unikałem takiego bezpośredniego spotkania. Poszedłem do siebie i czekałem na Mikołajczyka. Mikołajczyk jednak nie przyszedł, poszedł sobie gdzie indziej. Co później robił Mikołajczyk, tego nie wiem. Wówczas, gdy on przyjechał, był tylko u swoich. Był w swoim resortcie – w [Wojewódzkim – R.G.] Urzędzie Ziemskim u Szymańskiego i u swoich ludzi w Polskim Stronnictwie Ludowym [sic]. Poza tym z nikim się nie widział. Ci wszyscy, którzy byli w Stronnictwie Ludowym i poszli później do PSL, to ci wszyscy się z nim widzieli. Poza tym z nikim się nie widział. Z Szymańskim widział się jako minister kierujący resortem rolnym, dlatego pewnie do niego zjechał. Innych powodów chyba nie miał, bo Szymański był wówczas członkiem PPR³.

Pomijając bez komentarza dość humorystycznie brzmiące oczekiwanie Dury na to, że wicepremier osobiście go odwiedzi, jego relacja ma dość ważny walor poznawczy. Wynika z niej, że wizyta Mikołajczyka w Olsztynie z politycznego punktu widzenia miała bardzo duże znaczenie. Z pewnością wywołała wśród olsztyńskich ludowców poruszenie, ferment, spekulacje dotyczące przyszłości ruchu ludowego, a u wielu refleksję nad dalszym członkostwem w „lubelskim” Stronnictwie Ludowym. Ta i kolejne wizyty przedstawicieli Naczelnego Komitetu Wykonawczego PSL (m.in. Jana Krzeczковского w listopadzie 1945 r.) przyczyniły się do szybkiego rozwoju organizacyjnego tego stronnictwa na Warmii i Mazurach⁴. Jak wcześniej wspomniano, nie zachowały się jednak przekazy z rozmów politycznych Mikołajczyka.

³ Cyt. za: B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991, s. 22. Należy wyjaśnić, że Dura w swej relacji pomylił się – stanowisko prezesa WUZ w Olsztynie zajmował wówczas inż. Józef Ptaszek. Wymieniony Edward Szymański został prezesem WUZ dopiero 22 XI 1945, po aresztowaniu Ptaszka. Ptaszek rzeczywiście mieszkał do czasu aresztowania na ul. Pocztowej 4, spotkanie z Mikołajczykiem odbyło się więc najprawdopodobniej w jego mieszkaniu. Na marginesie można dodać, że sprawę przeciwko Ptaszkowi Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie wszczął już w sierpniu 1945 r., a w połowie listopada 1945 r. został on zatrzymany z zarzutami dot. „działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej” – zob. Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Wojewódzki Urząd Ziemski w Olsztynie (dalej: WUZ), 618/4, Pismo prezesa WUZ do Wojewódzkiej Centrali Informacyjnej, 1 VIII 1945, k. 105; APO, WUZ, 618/4, Sprawozdanie nr 14 z działalności Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Olsztynie i powiatowych urzędów ziemskich, oraz sytuacyjne za czas: od 1/XI do 30/XI 1945 r., k. 183; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku (dalej: AIPN Bi), 084/79, Sprawozdanie dekadowe Sekcji V WUBP w Olsztynie, 29 VIII 1945, k. 31; AIPN Bi, 084/1, Sprawozdanie orientacyjne z przebiegu pracy I Wydziału WUBP w Olsztynie za okres 1 IX – 28 XI 1945, k. 114.

⁴ J. Fajkowski, *Ruch ludowy na Mazurach i Warmii 1945–1947*, Warszawa 1968, s. 74; B. Łukaszewicz, op. cit., s. 22, 35. Odmienne znaczenie wizyty Mikołajczyka ocenia E. Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945–1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Olsztyn 1968, s. 101.

Informacji na temat wizyty Mikołajczyka nie odnajdujemy również w materiałach Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie⁵, co może świadczyć o tym, że była ona w pewnym stopniu spontaniczna, niezapowiedziana z odpowiednim wyprzedzeniem. Dość lakoniczna wzmianka została natomiast zamieszczona *post factum* w „Wiadomościach Mazurskich”:

W dniu 23 sierpnia bawił w Olsztynie wicepremier Mikołajczyk. Wicepremier zapoznał się ze stanem gospodarczym i ludnościowym Okręgu Mazurskiego. Z Olsztyna wicepremier odleciał samolotem do Gdańska⁶.

Jak wiemy, z Gdańska udał się do województwa pomorskiego, następnie na Dolny Śląsk i do województwa krakowskiego, o czym donosił „Dziennik Ludowy”⁷. Z Krakowa z kolei poleciał do Poznania, gdzie uczestniczył w konferencji zorganizowanej przez miejscowy WUZ⁸.

Najbardziej obszerny ślad bytności Mikołajczyka w Olsztynie zachował się w sprawozdaniu z oficjalnej konferencji, którą odbył on w siedzibie olsztyńskiego WUZ. Dokument ten po sporządzeniu przesłano w oryginale do MRiRR. Trudno doszukiwać się w jego treści celów politycznych wizyty, co nie może dziwić, ponieważ podczas konferencji w WUZ poruszano sprawy gospodarcze i społeczne. Nie oznacza to jednak, że rzeczony sprawozdanie jest nieistotne. Dokumentuje ono inny, nie mniej ważny aspekt pobytu Mikołajczyka na Warmii i Mazurach. Spotkanie, które odbył 23 sierpnia 1945 r. w olsztyńskiej siedzibie WUZ, jest niezwykle interesujące z punktu widzenia ówczesnej sytuacji gospodarczej, aprowizacyjnej oraz akcji osadniczej w regionie. Trudno przecenić dziś znaczenie informacji zawartych w sprawozdaniu, które dotyczyły największych problemów i bolączek występujących na terenie Okręgu Mazurskiego w pierwszych miesiącach powojennych. Dodać warto, że informacje te pochodziły z „pierwszej ręki”, tj. od przedstawicieli najważniejszych cywilnych urzędów na Warmii i Mazurach.

⁵ Kwerenda materiałów wytworzonych przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego nie przyniosła rezultatu. Informacji na temat tej wizyty nie udało się także odnaleźć w materiałach Urzędu Bezpieczeństwa innym badaczom, m.in. o braku jej śladów wspomina B. Łukaszewicz, op. cit., s. 22. Nie wspomina o niej także P.P. Warot, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktury – kadry – działalność*, Białystok – Warszawa 2021.

⁶ „Wiadomości Mazurskie” 1945, nr 12 z 28–29 VIII.

⁷ „Dziennik Ludowy” 1945, nr 9 z 6 IX.

⁸ (a), *Wicepremier Mikołajczyk informuje się w Poznaniu o stanie gospodarki rolnej*, „Głos Wielkopolski” 1945, nr 180 z 27 VIII.

Obok głównego dokumentu – sprawozdania z konferencji Mikołajczyka w WUZ w Olsztynie drobny „ślad” jego bytności w stolicy Warmii i Mazur odnajdujemy w krótkim fragmencie innego dokumentu wytworzonego przez ten urząd, tj. we wrześniowym raporcie prezesa WUZ skierowanym do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. Choć raport ten został sporządzony już po odbytej konferencji, autor edycji źródła zdecydował się poprzedzić nim zasadniczy dokument – sprawozdanie z konferencji, gdyż stanowi on swoisty wstęp do lektury źródła głównego. Prezentowane dokumenty nie były wcześniej publikowane. Przygotowując je do publikacji, starano się zachować styl oryginału. Ograniczono interwencję jedynie do interpunkcji, błędów ortograficznych, oczywistych literówek itp. Legendy zamieszczone na końcu dokumentów zawierają nazwę archiwum, nazwę zespołu, sygnaturę akt, numerację kart, a także określają formę zewnętrzną dokumentu.

1

Wrzesień 1945, Raport nr 11 prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego za miesiąc sierpień 1945 r. (fragment)

W dniu 23 sierpnia 1945 roku obywatele wicepremier⁹ Mikołajczyk i wiceminister Szyszko¹⁰ wizytowali Wojewódzki Urząd Ziemski. Na odbytej konferencji wysłuchali sprawozdań z zakresu osadnictwa, akcji żniwnej, organizacji rolnictwa i urzędów ziemskich i udzielali wytycznych na dalsze prace. Z przebiegu konferencji sporządzono protokół, którego egzemplarz złożono w Min[isterstwie] Roln[ictwa] i Reform Rolnych.

Źródło: Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół: Wojewódzki Urząd Ziemski w Olsztynie, sygn. 618/4, k. 118, maszynopis, kopia

⁹ W obu publikowanych dokumentach w wersji oryginalnej stosowano zapisy: „Vice-Premier”, „W. Premier”, „Vice-Minister”, „W. Minister”, które w niniejszej edycji ujednolicono na: „wicepremier” oraz „wice-minister”.

¹⁰ Michał Szyszko – członek Polskiej Partii Socjalistycznej, kierownik Wydziału Rolnego Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS (1945), wiceminister rolnictwa i reform rolnych (1945–1946).

23 sierpnia 1945, Protokół z konferencji wicepremiera Stanisława Mikołajczyka z pracownikami Wojewódzkiego Urzędu Ziemińskiego w Olsztynie

Protokół

z konferencji ob. wicepremiera Mikołajczyka i ob. wiceministra Szyszko z prezesem¹¹ i naczelnikami Wojewódzkiego Urzędu Ziemińskiego oraz przedstawicielami Urzędu Pełnomocnika Rządu RP, PUR¹², ob. pełnomocnikiem wojewódzkim do akcji żniwnej, Państwowym Przedsiębiorstwem Traktorów i Maszyn Rolniczych¹³ odbytej w dniu 23 sierpnia 1945 r. od g. 16 do 18 w gabinecie prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemińskiego w Olsztynie

Konferencję zagał ob. prezes powitaniem ob. wicepremiera i wiceministra i prosił ob. wicepremiera o objęcie przewodnictwa.

Ob. wicepremier oświadczył, że przybył na teren województwa, ażeby zapoznać się z organizacją terenu, pracami w rolnictwie, życiem gospodarczym, trudnościami i poprosił obecnych o złożenie sprawozdań informujących go w tych zagadnieniach.

Na propozycję ob. prezesa [WUZ] pierwszy złożył sprawozdanie przedstawiciel PUR dotyczące akcji osiedleńczej. Treść sprawozdania:

Ogólna chłonność województwa dla przesiedleńców i osiedleńców wynosi ca 900.000 na województwo. Dotychczas osiedlono: w miastach – 36802 osoby, na wsi – 43.070. Cyfry te są, z powodu braku środków lokomocji niedokładne i opierają się na: 1/ rejestracji transportów kolejowych, które przeszły przez punkty etapowe, 2/ wykazach przedkładanych przez rejonowych inspektorów osadnictwa. Duża ilość osiedliła się dziko, wynosi ona ca 60.000. Cyfra ta opiera się na podstawie meldunków starostów i kierowników PUZ¹⁴. Liczba Niemców wynosi ca ...¹⁵

¹¹ Prezesem WUZ w Olsztynie był w tym czasie inż. Józef Ptaszek.

¹² PUR – Państwowy Urząd Repatriacyjny, którego głównym zadaniem do 7 V 1945 była organizacja „repatriacji” ludności z innych krajów do Polski, głównie z Kresów Wschodnich przejętych przez ZSRR. Po tym dniu zakres działania PUR rozszerzono o organizowanie przesiedlenia na tzw. Ziemie Odzyskane ludności z innych okręgów państwa polskiego. Szerzej na temat działalności PUR zob. S. Banasiak, *Działalność osadnicza Państwowego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1947*, Poznań 1963; W. Gieszczyński, *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945–1950)*, Olsztyn 1999.

¹³ Państwowe Przedsiębiorstwo Traktorów i Maszyn Rolniczych (PPTiMR) utworzono dekretem z 30 III 1945. Posiadało wyłączność na posiadanie poniemieckich traktorów i większych maszyn rolniczych. Do zadań PPTiMR należały usługi w zakresie mechanizacji prac rolnych w gospodarstwach państwowych i indywidualnych. Zob. dekret z 30 III 1945 o utworzeniu Państwowego Przedsiębiorstwa Traktorów i Maszyn Rolniczych, Dz.U. z 1945 r., nr 11, poz. 60.

¹⁴ Powiatowych urzędów ziemskich.

¹⁵ W dokumencie brak cyfry.

Wicepremier [Mikołajczyk] zapytuje się: Czy na terenie mazurskim jest wprowadzony system meldowania.

Odpowiada naczelnik Wydziału ob. Smolik¹⁶ z Urzędu Pełnomocnika Rządu RP: są wydane rozporządzenia o obowiązkowym meldunku.

Wicepremier: Skąd jest wzięta liczba Niemców?

Odpow[iedz]: z meldunków starostów i magistratów. Liczba ta stale się zmienia, ponieważ Niemcy masowo, bez większych trudności przenoszą się na tereny zaodrzańskie.

Wicepremier: Jaki jest plan osiedlania ludności?

Przedst[awiciel] PUR: ludność Wołynia, która jest przyzwyczajona do gospodarowania na lepszych glebach, kieruje się na gleby urodzajniejsze do powiatów położonych na północ, natomiast ludność Wileńszczyzny na powiaty o glebie zbliżonej do wileńskiej.

Wiceminister [Szyszko]: Według danych przedwojennych województwo posiadało 1300 tys. mieszkańców. Ponieważ chłonność województwa wynosi 800–900 tysięcy, wynika z tego, że tyle ludności brakuje. Czy cyfra 900 tys. jest istotną, przystosowując ją do warunków powojennych?

Odpowiedź: Przewidując chłonność, brano pod uwagę zniszczenie powojenne. Przy parcelacji chłonność zwiększy się.

Wiceminister: Czy plan osadnictwa był opracowywany w porozumieniu z urzędami ziemskimi? Jak wygląda w praktyce technika wprowadzania osadnictwa?

[Odpowiedź]: Plan opracowują wspólnie PUR, starostwo i urzędy ziemskie. Każdy osadnik otrzymuje [s]kierowanie na gospodarstwo, które jest mu przekazywane na ustalonych formularzem protokołach. Wielkość nadawanego gospodarstwa jest zależna od ilości sił roboczych.

Wicepremier: Z jakich okolic przybyli osadnicy?

Odpow[iedz]: Przyjęto z transportów po 1000 i 1500 osób z Wołynia od 10 do 15 tysięcy, z Wileńszczyzny przybyło 7–8 tysięcy¹⁷ – jest to ludność wiejska. Inteligencja pracująca rzemieślnicy są przeważnie z Wileńszczyzny. Z Wołynia jest znikomy %.

Z kolei sprawozdanie złożył ob. Pełnomocnik Wojewódzki do Akcji Żniwnej inż. Krępeć.

Na wstępie zwraca uwagę na plan nasiedlenia terenu województwa¹⁸. Jego zdaniem przewidziany projekt nasiedlenia 61 osób na kilometr kwadratowy do 1 300 000 jest za

¹⁶ Tadeusz Smolik – naczelnik Wydziału Organizacyjnego w Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (od maja do listopada 1945 r.). Smolik zastępował Jakuba Prawina, który w tym czasie udał się w delegację do Warszawy.

¹⁷ Pierwsze transporty przesiedleńców z Kresów trafiły na Warmię i Mazury w maju 1945 r. – zob. W. Gieszczyński, op. cit., s. 97.

¹⁸ Formalnie wówczas Okręgu Mazurskiego. Województwo olsztyńskie utworzono w 1946 r. – zob. rozporządzenie Rady Ministrów z 29 V 1946 w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych, Dz.U. z 1946 r., nr 28, poz. 177.

duży nawet przy parcelacji. Teren jest na ogół ubogi w gleby i trzeba przewidzieć przy parcelacji gospodarstwa średnie, samowystarczalne. Osadników należy osiedlać na lepszych glebach, na lichszych glebach organizować gospodarstwa duże państwowe racjonalnie prowadzone. Dążyć należy do zaludnienia do 30 osób na kilometr [kwadratowy]. Większe przeludnienie stworzy warunki deficytowe dla gospodarki rolnej, podobnie i mniejsze z powodu braku sił pracowniczych.

Przechodząc do akcji żniwnej sprawozdawca podkreśla, że żniwa w części południowo-zachodniej idą lepiej ze względu na silniejsze zaludnienie tej części elementem polskim, w przeciwieństwie do powiatów północnych, gdzie zaludnienie polskim elementem jest słabe i powiaty nie wszędzie zostały zorganizowane przez administrację państwową. Według umowy z władzami sowieckimi sprzątamy na ca 290.000 ha, z tego wojska sowieckie 77 tys. ha, przeto my i wojsko polskie mieliśmy sprzątać 213 tys. ha¹⁹. Dane te jednak są przeholowane, bowiem rzeczywisty obszar przejęty wynosi o 73 tys. ha mniej. Wynika z tego, że statystykę przeprowadzono nieściśle. Według zebranych danych mamy do sprzętu około 143–145 tys. ha ozimin, czyli o 72 tys. mniej niż to było podane. Do tych wniosków sprawozdawca doszedł przed paru dniami. Armia Czerwona na niektórych terenach żniwa opóźniła i prawdopodobnie ich nie zdąży przeprowadzić, mimo że była lepiej przygotowana, posiadała bowiem pracowników²⁰, narzędzia i zaprzęgi pod dostatkim i dłuższy okres czasu na rozplanowanie prac. Mamy już skoszonych ozimin około 130 tys. ha, pozostało do skoszenia około 13–15 tys. Sprawozdawca prosił o ogłoszenie mobilizacji, ogłoszono ją około 15 sierpnia, czyli z 12–14 dniowym opóźnieniem. Gdyby nie to spóźnienie byłibyśmy już po żniwach. Kosimy obecnie ze stratą, ponieważ zboże wysypuje się na pniu, w sztygach i przy zwózce. Mimo tych strat sprzątamy i na pewno wszystkie zboże sprzątniemy. Uważać to należy za duży sukces. W dniu dzisiejszym pozostaje jeszcze nie sprzątnięte w 3 powiatach: 1/ w Węgorborku²¹, gdzie na około 4 tys. ha około 2 [tys.] ha jest zdeptanego, nienadającego się do koszenia, 2/ w Łuczanych²² około 2.800 ha, z czego Wojsko Polskie skosiło w ostatnich dniach 1000 ha i 3/ w Lidzbarku [Warmińskim] 1800 ha. Są tam pola zaminowane częściowo oraz zdeptane przez bydło²³. W Gierdawach²⁴ do niedawna nie było wiadomym, czy Armia Czerwona sprzątnie, czy nam odda, bo już oddawała, odbierała, obecnie sama sprząta. Sprawozdawca nie ręczy poza tym za powiaty Węgorbork i Lidzbark [Warmiński], gdzie jest słabe nasilenie ludności polskiej, będzie się jednak starał przerzucać tam robotników z innych powiatów.

¹⁹ Chodzi o umowę dotycząca obszaru żniw poniemieckich ozimin.

²⁰ Głównie ludność rodzimą.

²¹ Węgorbork (niem. *Angerburg*) – od 1946 r. Węgorzewo.

²² Łuczany (niem. *Lötzen*) – od 1946 r. Giżycko.

²³ W wyniku przegonu bydła do ZSRR, który na Warmii i Mazurach rozpoczął się 22 IV 1945 – zob. R. Gross, *Okręg Mazurski w świetle materiałów Wojewódzkiego Urzędu Ziemiańskiego w Olsztynie (marzec–maj 1945)*, „Echa Przeszłości” 2016, t. XVII, s. 203–204.

²⁴ Gierdawy (niem. *Gerdauen*) – obecnie Żeleznodorożnyj w Obwodzie Królewieckim.

Z mobilizacji wpływało do 1000 kosiarzy dziennie. Poza tym koszą t[ak] zwani szabrownicy, którzy skoszone zboże wywożą do swoich gospodarstw na tereny sąsiadujących powiatów z województwa warszawskiego i białostockiego. Są to b[ardzo] poważni sprzymierzeńcy, bo oni pomagają w dużym stopniu. Łącznie z nimi dochodzimy do 20000 pracowników obcych poza swoimi, podczas gdy przewidywaliśmy ca 50 tys. Gdyby było 50 tys., byłibyśmy po żniwach. W dzisiejszym stanie sprawozdawca uważa, mimo b[ardzo] poważnych trudności, które przy dużych wysiłkach pokonano, że żniwa da się przeprowadzić siłami obecnie dysponowanymi i oświadcza, że w dniu 25.8.²⁵ wstrzymano przymusową wysyłkę robotników na tutejszy teren.

Sprawozdawca zwraca uwagę na ofiary, jakie ponoszą przyjezdni do akcji żniwnej. Pod tym względem jest b[ardzo] źle, szczególnie w powiatach północnych.

Przedstawiciel Pełnomocnika Rządu RP ob. Smolik oświadcza, że już wysłano wniosek do marszałka Polski o przysłanie 1 dywizji wojska, oraz że istotnie dzieją się gwałty i rabunki.

Pełnomocnik do akcji żniwnej: Dzisiejszą chwilę możemy nazwać epoką przełomową, są to ostatnie ofiary narodu polskiego, które niestety ale musimy ponieść. W stosunkach z Armią Czerwoną z górą zawsze się dogadamy, natomiast z dołami b[ardzo] źle. Ale to zło konieczne musimy ponieść, aby pokazać nie tylko krajowi, ale i światu, że umiemy pracować.

Sprawozdawca ubolewa, że obywatele ministrowie rozminęli się z delegacją tut[ejszego] województwa, która z ob. pułkownikiem Prawinem²⁶ na czele udała się do Warszawy, aby przedstawić postulaty gospodarcze tut[ejszego] terenu. Prelegent odczytał memoriał w sprawie akcji siewnej przez niego opracowany i przyjęty przez tut[ejszej] czynniki społeczne dla wręczenia władzom najwyższym w Warszawie przez delegację. Odpis tego memoriału sprawozdawca wręczył W. Premierowi ob. Mikołajczykowi.

Wyjaśniając poszczególne punkty memoriału prelegent zgłosił zapotrzebowanie do akcji siewnej na 1000 traktorów i 15.000 koni, lub na 50000 koni z mniejszą ilością traktorów. Zboża ozimego starczy na siew i na aprowizację, a nawet będzie zboże ozime w nadwyżce, za którą należałoby dać zboże jare do siewu. Ziemiaki jeszcze przed mrozami, tłuszcze, nabiał, warzywa. Traktory można dostać z UNR[R]²⁷. Konie od ZSRR

²⁵ 25 VIII 1945.

²⁶ Jakub Prawin (1901–1957) – członek Komunistycznej Partii Polski, Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej; w latach 1941–1943 w Armii Czerwonej, następnie zastępca dowódcy 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki ds. polityczno-wychowawczych, dyrektor departamentu w Ministerstwie Skarbu i dyrektor departamentu ds. kolejnictwa w Ministerstwie Komunikacji (1944–1945), pełnomocnik Rządu Tymczasowego przy 3. Froncie Białoruskim (26 II 1945), pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski (30 III – 15 XII 1945), szef Polskiej Misji Wojskowej w Niemczech, generał brygady (1946).

²⁷ UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – Administracja Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy) – organizacja utworzona w 1943 r. z inicjatywy USA, Wielkiej Brytanii, ZSRR i Chin w celu niesienia pomocy państwom i obszarom w Europie i Azji dotkniętym zniszczeniami wojennymi. Fundusz operacyjny organizacji tworzyły składki państw należących do UNRRA, które w czasie

w drodze odszkodowań wojennych. Potrzebny nadto jest inny inwentarz żywy, narzędzia itd., który trzeba uzyskać w drodze kredytowej, choćby przy większym oprocentowaniu. Teren musimy koniecznie zagospodarować zaraz. Odkładanie na lata spowoduje duże straty, które będą o wiele większe, niż wysiłek dokonany w pierwszym okresie.

Wicepremier: Straty nie tylko gospodarcze, ale i polityczne, jeżeli wykażemy się nieudolnością organizacyjną.

Sprawozdawca [pełnomocnik ds. akcji żniwnej]: w dalszym ciągu oświadcza, że Okręg Mazurski powinien wydać około 71–80 tys. ton żyta w ziarnie, kartofli i zbóż jarych nie posiada, pszenicę – w małej ilości. Przewiduje się zasianie 1/3 ziemi uprawnej pod oziminy, pozostaje jednak słaba nadzieja, że plan zasiewów zdołamy wykonać, jeżeli natychmiast nie otrzymamy pomocy z zewnątrz i nie przystąpimy do pracy²⁸.

Wicepremier: Ze sprawozdania wynika, że dotychczasowe wyniki prac w polu podczas żniw są b. dobre, można powiedzieć, żeśmy wykonali żniwa w 90%, natomiast perspektywa na przyszłość przedstawia się bardzo źle.

Ob. Prezes [Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego] zwraca się o sprawozdanie kierownika Powiatowego Urzędu Ziemskiego w Olsztynie z terenu powiatu.

Ob. Gutkowski²⁹ w zastępstwie nieobecnego ob. Mirskiego³⁰ wyjaśnia, że nie jest dobrze obeznany z terenem, ponieważ stale wykonuje prace biurowe, gdyż kierownik ob. Mirski jeździ po terenie. Ze statystyki prac biurowych podaje, że do 15.7 rb.³¹ na 270 gospodarstwach o przestrzeni ca 3000 ha osadzono ca 300 rodzin osiedleńczych. PUR załatwiał repatriantów.

Ob. Prezes zapytuje: 1/Ile jest gospodarstw w powiecie? 2/ Na ilu osadzono? 3/ Ile pozostaje wolnych?

Ob. Gutkowski odpowiada, że nie posiada ścisłych danych.

Wicepremier: Jak wygląda kwestia hodowli?

Odpowiada na zlecenie ob. Prezesa [J. Ptaszka – R.G.] ob. inż. Pruski³² województwa inspektor majątków państwowych. Przytacza dane cyfrowe z przejętego inwentarza

wojny nie znalazły się pod niemiecką bądź japońską okupacją. Środki z funduszu przeznaczano na pomoc w odbudowie oraz świadczenia społeczne. Polska otrzymała w ramach pomocy UNRRA środki o wartości 471 mln dolarów, Szerzej zob. P. Leszczyńska, *Działalność UNRRA w Polsce w latach 1945–1947*, [w:] *Czas wojny, czas pokoju*, t. 4: *Stany Zjednoczone Ameryki od niepodległości do współczesności*, red. Ł. Niewiński, Oświęcim 2017, s. 144–150; P. Jachowicz, *Działalność UNRRA w Polsce w latach 1945–1948*, „Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania” 1998, nr 2, s. 41–55.

²⁸ Ostatecznie udało się oziminami obsiać 61 077 tys. ha, czyli 6,9% gruntów ornych – zob. R. Gross, *Przemiany gospodarcze...*, s. 91.

²⁹ Józef Gutowski – zastępca powiatowego komisarza w Powiatowym Urzędzie Ziemskim w Olsztynie.

³⁰ Marian Mirski – członek pierwszej rolniczej grupy operacyjnej przybyłej do Olsztyna 11 III 1945 na czele z inż. Józefem Ptaszkim, od 20 III 1945 powiatowy komisarz ziemski stojący na czele Powiatowego Urzędu Ziemskiego w Olsztynie.

³¹ 15 VII 1945.

³² Janusz Pruski – inż., od 1 VIII 1945 wojewódzki inspektor majątków państwowych i ośrodków wzorowych w WUZ w Olsztynie.

Armii Czerwonej, który nie jest materiałem hodowlanym. Nie mamy też punktów hodowlanych, ponieważ majątki po większej części są jeszcze w rękach sowieckich i nie zostały obsadzone. Najwięcej przejęto majątków w powiecie olsztyńskim i ostródzkim. W olsztyńskim obsadzono administratorami 31, w ostródzkim 18. Jak widać na obsadzonych majątkach można w niektórych jeszcze znaleźć trochę inwentarza martwego, natomiast z przejętym inwentarzem jest wprost katastrofalnie. Od Armii Czerwonej przejęto około 11 tys. sztuk inwentarza żywego, w tym 2833 krów³³. Koni przejęto 86 sztuk, te są wszystkie kaleki. Inwentarz żywy został rozdzielony na powiaty, najwięcej otrzymały powiaty Olsztyn i Ostróda. Na każdej bazie inwentarz zostaje zabezpieczony przez ochronę milicji lub Wojska Polskiego.

Wicepremier: Czy repatrianci otrzymali inwentarz?

Odpow[ieź]: Nie, ponieważ są trudności przetransportowania.

Wicepremier: Czy osiedleńcy przywożą ze sobą inwentarz i jaki?

Odpow[ieź] przedstawiciela PUR: Owszem, b[ardzo] mało. Krów niemal zupełnie, trochę koni, świń i kur. Część przywiezionego inwentarza rozkradziono.

Lekarz weterynaryjny ob. dr Muszkiewicz³⁴ naczelnik Wydziału Weterynaryjnego: Stan zdrowotny przejętego inwentarza jest b[ardzo] lichy. Wszędzie choroby. Krowy chore na pryszczycę lub są po pryszczycy. Stada świń są niedobitkami z ogólnych stad zakażonych pomorem, w myśl przepisów weterynaryjnych są przeznaczone na ubój. Stada różycowe w części ocalały dzięki szczepionkom przeciwróżycowym. U koni notuje się sporo wypadków świerzbu. Owce w pow. ostródzkim objęte są niemal całkowicie świerzbem zwalczanym przez prowizoryczne kąpiele.

Wicepremier: Jakie są środki lecznicze?

Odpow[ieź]: Wojsko Polskie buduje komory gazowe, z których będzie można korzystać. W komorze gazowej leczenie świerzbu u koni trwa 6–7 dni. Lekarz weterynaryjny w Węgorborku stosuje przeciw świerzbowi u koni swój preparat, który wydał b[ardzo] dobre skutki. Personel sanitarny wet[erynaryjny] jest b[ardzo] mały. Na 20 powiatach jest zaledwie 9 lekarzy wet[erynaryjnych]. Wielokrotnie zwracano się do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych o przysłanie na ten teren lekarzy weterynaryjnych, lecz dotychczas nie ma żadnych rezultatów.

Wicepremier: Jak wygląda kwestia potrzeb aprowizacyjnych terenu województwa?

³³ Właściwy proces przejmowania majątków ziemskich na tzw. Ziemiach Odzyskanych rozpoczął się półtora miesiąca później, po podpisaniu umowy między Mikołajczykiem a sowieckim generałem Łagunowem – zob. APO, Urząd Wojewódzki w Olsztynie, 391/2124, Umowa z 8 X 1945 między zastępcą Północnej Grupy Wojsk Armii Czerwonej gen. lejtn. Fieofanem Łagunowem i wicepremierem Stanisławem Mikołajczykiem, k. 13–15.

³⁴ Henryk Muszkiewicz – lek. wet., naczelnik Wydziału Weterynaryjnego w Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski.

Odpow[wiedź]: Potrzeba jest wszystkiego, za wyjątkiem żyta, a w szczególności należy dostać: ziemniaki, sól, cukier, tłuszcz, naftę. Te artykuły [są] nie tylko na potrzeby miast, ale jeszcze trzeba przerzucić na wieś.

Wicepremier: Jak się odbywa dystrybucja artykułów?

Odpow[iedź]: Przez wydział i referaty aprowizacji.

Wicepremier: Jaką gra rolę spółdzielczość?

Odpow[iedź]: Dużą. Organizują się dość dobrze spółdzielnie „Społem”³⁵ i inne. W kilku miastach są czynne spółdzielnie „Społem”, rolniczo-handlowe spółdzielnie³⁶, napotykają jednak na trudności z braku środków lokomocji. Kolej nie wszędzie dochodzi, ponieważ tory w znacznej części są rozbierane i wywożone³⁷. Na 50 samochodów około 30–40% pozostaje w ruchu, brak jest materiałów pędnych.

Wicepremier: A więc poza chlebem potrzeba jest wszystkiego.

Pełn[omocnik] do akcji zniwnej: Poza [brakami] materiałowymi potrzeba jest usprawnienia organizacji w lokomocji samochodowej. Przytacza kilka przykładów złej woli lub lekceważenia obowiązków przez kierowców samochodowych.

Wicepremier: Jak się przedstawia zdrowotność i opieka nad ludnością?

Odpowiedź: Brak lekarstw i lekarzy. Panujący w Olsztynie tyfus brzuszny, którego notowania w maju i czerwcu r[oku] b[iejącego] dochodziły do 100–150 osób na raz. Źródło choroby powstało od Niemców. Są szczepionki, lecz jest brak lekarstw i aptek. Są precudowne lokale szpitalne, ale nie ma personelu lekarskiego. Paszentarn³⁸ ma piękny szpital z urządzeniami nowoczesnymi.

Wicepremier: Jak się przedstawia szkolnictwo?

³⁵ Związek Gospodarczy Spółdzielni RP „Społem” (kierowany przez działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej) oraz Związek Rewizyjny Spółdzielni RP (kierowany przez działaczy Polskiej Partii Robotniczej) powstały w wyniku unifikacji ruchu spółdzielczego podczas zjazdu spółdzielczego (25–26 XI 1944) – zob. S. Jarecka-Kimłowska, *Z problemów spółdzielczości wiejskiej w Polsce w latach 1944–1957*, Warszawa 1977, s. 18–21.

³⁶ Na przełomie lat 1947 i 1948 spółemowskie spółdzielnie rolniczo-handlowe zostały włączone do spółdzielni „Samopomocy Chłopskiej”, podporządkowanej kontrolowanemu przez komunistów Związkowi Samopomocy Chłopskiej. Od 1948 r. na terenie gmin stały się one spółdzielniami uniwersalnymi i wszechogarniającymi – zob. R. Gross, *Związek Samopomocy Chłopskiej na olsztyńskiej wsi (1945–1948). Początki „polityki klasowej”*, „Echa Przeszłości” 2018, t. XIX/1, s. 204–205; M. Nadolski, *Komuniści wobec chłopów w Polsce. Mity i rzeczywistość*, Warszawa 1993, s. 191–194; S. Jarecka-Kimłowska, *Polityka spółdzielcza na wsi polskiej w latach 1944–1970 (przyczynki do genezy polityki spółdzielczej w rolnictwie)*, Warszawa 1978, s. 14.

³⁷ Na skutek zniszczeń wojennych a także zrywania i wywożenia torów kolejowych przez wojska sowieckie ich ubytek na terenie Okręgu Mazurskiego oceniano na 56,2%. Gęstość linii kolejowych zmniejszyła się na tym terenie z 94,7 km na 1000 km² w 1939 r. do 41,6 km w 1945 r. – zob. D. Łaniec, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1948. Studia z odbudowy pozarolniczych działów gospodarki*, Olsztyn 1978, s. 31–34; por. Z. Pietkiewicz, Z. Zienkiewicz, *Transport i łączność*, [w:] *Województwo olsztyńskie. Monografia ekonomiczno-społeczna 1945–1969*, Olsztyn 1974, s. 402; R. Hryciuk, *Gospodarka województwa olsztyńskiego w latach 1945–1984*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1985, nr 3–4, s. 380; A. Bujko, *Odbudowa komunikacji na Warmii i Mazurach w latach 1945–1950*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, nr 2, s. 263.

³⁸ Niejasność, tak w tekście. Być może chodzi o *Passenheim*, od 1946 r. Pasy, a dokładniej Rudziska Pasymskie z domem zdrojowym i ośrodkiem sportowym (w którym w końcu 1945 r. utworzono Mazurski Uniwersytet Ludowy). Byłaby to jednak informacja nieścisła. Trudno bowiem uznać ten obiekt za typowy szpital.

Odpowiedź: Jest w stanie organizacyjnym. W październiku w Olsztynie będzie uruchomiona szkoła nauk politycznych³⁹, w trakcie organizacji są 4 gimnazja i licea, odczuwa się duży brak nauczycieli. Szkoły powszechne już nauczają.

Wicepremier: Jak się przedstawia życie społeczne?

Odpowiedź: Poza organizacjami politycznymi i jej przybudówkami organizują się spółdzielnie, których dotychczas powstało 35.

Wicepremier: Jaki jest stan w dziale traktorów?

Odpowiada dyrektor oddziału Państwowego Przedsiębiorstwa Traktorów i Maszyn Rolniczych w Olsztynie: 35 traktorów na chodzie, w remoncie 38, razem do akcji siewnej będzie gotowych 73. Na terenie działają 11 stacji, każda obsługuje jeden powiat.

Wicepremier: Gdyby przysły traktory, czy macie ludzi na kierowców?

Odpowiedź: Szkoli się 42, przeszkolić można jeszcze drugie tyle, razem 84. Kandydatów dobiera się spośród Polaków, o ile możliwości spośród służby folwarcznej. W warsztatach w Olsztynie pracuje 27 pracowników, w tym 6 specjalistów do traktorów.

Wicepremier: Czy nie należałoby zatroszczyć się o walkę z chwastami, które można by skosić zanim dojrzeją i złożyć na kupy kompostowe?

Odpowiedź Pełnomocnika Wojewódzkiego do akcji żniwnej: Nie możemy się tym zająć z braku ludzi i czasu. Walkę możemy stoczyć w przyszłości przez kartoflano-żytnią uprawę.

Wiceminister: Naczelnik Wydziału Organizacyjnego może złożyć nam sprawozdanie o postępie organizacji administracji ziemskiej.

Naczelnik Wydziału Ogólno-Administracyjnego ob. Zieliński⁴⁰: Okręg Mazurski obejmuje 19 powiatów⁴¹. Powiatowe urzędy ziemskie działają na zasadzie tymczasowych statutów organizacyjnych. Jesteśmy w b[ardzo] ciężkich warunkach organizacyjnych ze względu na brak środków transportowych, łączności i odpowiedniego personelu. Niektóre powiaty są słabo obsadzone. Szczegółowych danych dotyczących polityki personalnej udzieli kierownik oddziału personalnego ob. Pławski⁴².

Na życzenie wiceministra ob. Pławski oświadczył, że wszystkie powiaty są obsadzone przez komisarzy ziemskich, za wyjątkiem pow. Dąbrowski i Gierdawy⁴³. Personel urzędniczy nie jest jednak skompletowany z braku kandydatów chętnych. Przyjmowano przeważnie ludzi kierowanych przez Ministerstwo [Rolnictwa i Reform Rolnych].

³⁹ W październiku 1945 r. uruchomiono w Olsztynie Akademię Administracyjną, którą w 1946 r. przekształcono w filię Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod nazwą Studium Prawno-Administracyjne. Studium to rozwiązano w 1948 r. – szerzej zob. J. Lebidzewicz, *Z dziejów pierwszej wyższej uczelni w Olsztynie 1945–1948*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1980, nr 25(2).

⁴⁰ Witold Zieliński – mgr prawa, naczelnik Wydziału Ogólno-Administracyjnego WUZ w Olsztynie.

⁴¹ Faktycznie 18 powiatów, w tym miejski w Olsztynie.

⁴² Adam Pławski – prawnik, kierownik Oddziału Personalnego w WUZ w Olsztynie.

⁴³ Ostatecznie jedynie fragmenty tych powiatów włączono do Polski. Część dawnego powiatu gierdawskiego włączono do powiatu kętrzyńskiego, a dąbrowskiego – do powiatu węgorzewskiego.

U wszystkich chęci do pracy są duże, jedynie tylko trudności materialne odstraszą i niektórzy wyjeżdżają⁴⁴. Sprawozdawca, przepraszając przy tej okazji, oświadcza, że przed paru dniami była delegacja u W. Premiera w imieniu pracowników ziemskich by przedstawić prośbę dotyczącą wypłaty diet, opieki lekarskiej i zaszeregowania do odpowiednich stanowisk. Prosi o rozpatrzenie prośby.

Wicepremier: Zapytuje, jakie są jeszcze życzenia i prośby?

Odpowiedź: Prośba o przydział wódki, jako środka na zakup inwentarza⁴⁵.

Wicepremier: Nie można uwzględnić tej prośby ze względów formalnych, bo musiałby [sprawozdawca] spróbować kupno podstępne inwentarza od Armii Czerwonej, co jest z punktu prawa niedopuszczalne.

Wicepremier: Przez kogo są zajęte majątki państwowe poza administracją państwową?

Odpow[ie]dź inż. Pruskiego: Około 5% w pow. olsztyńskim zostało przydzielone instytucjom, na razie w formie zabezpieczenia⁴⁶.

Wicepremier: Majątki można oddawać tylko kontraktem dzierżawy na rzecz [Państwowego] Funduszu Ziemi. Instrukcje przywiozą delegaci WUZ biorący udział w konferencji ministerialnej.

Wicepremier: Jak się przedstawia siła robocza w majątkach?

Odpow[ie]dź inż. Pruskiego: Brak jest ludzi. Pracują częściowo Polacy, w części Niemcy⁴⁷. Ludzie jednak pracują niechętnie, ponieważ nie mają odpowiedniego wynagrodzenia.

Wicepremier: Czy majątki są w kontakcie z wydziałami aprowizacji?

Odpowiedź: Tak, dostarczają zapasy wydz[iałom] aprowizacyjnym.

Wicepremier: W pierwszym rządzie zapasy należy dawać na zabezpieczenie robotników folwarcznych i na pokrycie własnych potrzeb majątkowych, a dopiero resztę przekazywać wydziałom aprowizacyjnym z wystawieniem rachunków na rzecz [Państwowego] Funduszu Ziemi.

Na wniosek ob. Prezesa [WUZ] składa sprawozdanie wojew[ódzki] inspektor przemysłu rolnego⁴⁸. Przemysł rolny jest w 60% zniszczony. Mamy około 98 zakładów prze-

⁴⁴ Szerzej na temat problemów kadrowych w majątkach ziemskich zob. R. Gross, *Problemy kadrowe w państwowych majątkach ziemskich na Warmii i Mazurach (czerwiec 1945 – luty 1946)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, nr 1, s. 91–121.

⁴⁵ Wódka pełniła wówczas rolę środka płatniczego, za który kupowano od Armii Czerwonej przejęte przez nią różne dobra, m.in. inwentarz.

⁴⁶ Majątki te pełniły funkcje aprowizacyjną dla pracowników urzędów i instytucji, jednocześnie zabezpieczano je w ten sposób przed tzw. szabrem i zniszczeniem.

⁴⁷ Niemcy w tym czasie przeważali wśród kadry robotniczej majątków ziemskich, w których byli przymusowo zatrudniani. W kwietniu 1946 r., gdy wysiedlenia ludności niemieckiej z Okręgu Mazurskiego trwały już od kilku miesięcy, Niemcy liczyli 79% ogółu pracowników fizycznych. Część z nich stanowiła polska ludność rodzima, czyli Warmiacy i Mazurzy, których początkowo nie wyodrębniano w statystykach urzędów ziemskich. Szerzej na ten temat zob. R. Gross, *Problemy kadrowe...*, s. 110–111.

⁴⁸ Prawdopodobnie Józef Stokowski, naczelnik Wydziału Rolnego i Przemysłu Rolnego w WUZ w Olsztynie.

mysłowych, z czego uruchomiono 13. Większość objął Związek Samopomocy Chłopskiej, młyny co lepsze zajmuje Armia Czerwona, gdzie nie można przeprowadzić żadnej kontroli i opisu. Ogólnie młynów jest około 150. Brak jest surowca do gorzelń. Mamy 1 cukrownię w Trebotach pow. Rastembork⁴⁹, która nie może być uruchomiona bez remontu. Mleczarnie co większe są zdemontowane. Istnieją tylko mniejsze mleczarnie, spółdzielcze również zdemontowane.

Wicepremier: Na zakończenie dziękuje za złożenie sprawozdania, z których widzi, że tragicznie wygląda na tutejszym terenie kwestia zagospodarowania i zasiedlenia. Niestety wszystkich trudności nie da się razem zażegnać, trzeba stopniowo i wytrwale je pokonywać. Szybkie zagospodarowanie terenu województwa staje się koniecznością, tak pod względem gospodarczym, jak i politycznym. Ta praca wymaga dużego samozaparcia się pracowników i pionierów tutejszych. Muszą oni podchodzić do niej ideowo, a nie materialnie. Sytuacja materialna pracowników państwowych jest bardzo ciężka, a zwłaszcza na tutejszym terenie, bowiem pensja dzisiejsza nie przedstawia żadnej wartości realnej. Okres ten jednak należy uważać za przejściowy. Państwo docenia ofiarę pracowników państwowych i tego nigdy nie zapomni. Niewątpliwie sprawa ta będzie niedługo rozwiązana przez Rząd, który przyjdzie swoim pracownikom z pomocą.

Sprawy tutejsze są bardzo ważne i będą wymagać troski Rządu. Z tej przyczyny ob. wicepremier zapowiada swoje częstsze wizyty na tutejszym terenie.

Po tym oświadczeniu ob. prezes [WUZ] dziękuje ob. wicepremierowi za przyjazd – [po czym] konferencję zamknął.

Protokołował

W. Grefkowicz⁵⁰ Kierownik Oddz[iału]

okrągła pieczęć⁵¹

Prezes

Woj[ewódzkiego] Urzędu Ziemi

nieczytelny podpis

/inż. J. Ptaszek/

Źródło: Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, sygn. 162/99, k. 1–7, maszynopis, oryginał

⁴⁹ Faktycznie cukrownia istniała w Kętrzynie (do 1946 r. Rastembork, niem. *Rastenburg*). Druga z istniejących w tej części Prus Wschodnich, którą włączono do Polski była cukrownia w Prabutach – zob. D.J. Tilgner, *Przemysł rolny i żywnościowy Pomorza Wschodniego*, [w:] *Stan i potrzeby gospodarcze Pomorza Wschodniego. Referaty, dyskusja i rezolucje konferencji naukowej Instytutu Bałtyckiego w Bydgoszczy 12–13 XII 1946*, Gdańsk–Bydgoszcz–Szczecin 1947, s. 57; R. Gross, *Przemiany gospodarcze...*, s. 95–96.

⁵⁰ Władysław Grefkowicz – kierownik Oddziału Organizacyjnego w WUZ w Olsztynie.

⁵¹ Pieczęć odbita czerwonym tuszem z napisem: Wojewódzki Urząd Ziemi w Olsztynie.

Bibliografia**Źródła archiwalne**

Archiwum Akt Nowych w Warszawie: Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych

Archiwum Państwowe w Olsztynie, Urząd Wojewódzki w Olsztynie: Wojewódzki Urząd Ziemski w Olsztynie

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku: Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie

Źródła drukowane

Dekret z 30 III 1945 o utworzeniu Państwowego Przedsiębiorstwa Traktorów i Maszyn Rolniczych, Dz.U. z 1945 r., nr 11, poz. 60.

Rozporządzenie Rady Ministrów z 29 V 1946 w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych, Dz.U. z 1946 r., nr 28, poz. 177.

Tilgner D.J., *Przemysł rolny i żywnościowy Pomorza Wschodniego*, [w:] *Stan i potrzeby gospodarcze Pomorza Wschodniego. Referaty, dyskusja i rezolucje konferencji naukowej Instytutu Bałtyckiego w Bydgoszczy 12–13 XII 1946*, Gdańsk–Bydgoszcz–Szczecin 1947.

Prasa

„Dziennik Ludowy” 1945

„Głos Wielkopolski” 1945

„Wiadomości Mazurskie” 1945

Opracowania

Banasiak S., *Działalność osadnicza Państwowego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1947*, Poznań 1963.

Bujko A., *Odbudowa komunikacji na Warmii i Mazurach w latach 1945–1950*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, nr 2.

Cimek H., *Elity Polskiego Stronnictwa Ludowego (sierpień 1945 r. – październik 1947 r.)*, „Zeszyty Wiejskie” 2015, t. 21.

Fajkowski J., *Ruch ludowy na Mazurach i Warmii 1945–1947*, Warszawa 1968.

Gieszczyński W., *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945–1950)*, Olsztyn 1999.

Gross R., *Okręg Mazurski w świetle materiałów Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Olsztynie (marzec–maj 1945)*, „Echa Przeszłości” 2016, t. XVII.

Gross R., *Problemy kadrowe w państwowych majątkach ziemskich na Warmii i Mazurach (czerwiec 1945 – luty 1946)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, nr 1.

Gross R., *Przemiany gospodarcze wsi na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Olsztyn 2019.

- Gross R., *Związek Samopomocy Chłopskiej na olsztyńskiej wsi (1945–1948). Początki „polityki klasowej”*, „Echa Przeszości” 2018, t. XIX/1
- Hryciuk R., *Gospodarka województwa olsztyńskiego w latach 1945–1984*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1985, nr 3–4.
- Jachowicz P., *Działalność UNRRA w Polsce w latach 1945–1948*, „Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania” 1998, nr 2.
- Jarecka-Kimłowska S., *Polityka spółdzielcza na wsi polskiej w latach 1944–1970 (przyczynek do genezy polityki spółdzielczej w rolnictwie)*, Warszawa 1978.
- Jarecka-Kimłowska S., *Z problemów spółdzielczości wiejskiej w Polsce w latach 1944–1957*, Warszawa 1977.
- Lato S., Stankiewicz W., *Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1969.
- Lebiedzewicz J., *Z dziejów pierwszej wyższej uczelni w Olsztynie 1945–1948*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1980, nr 25(2).
- Leszczyńska P., *Działalność UNRRA w Polsce w latach 1945–1947*, [w:] *Czas wojny, czas pokoju*, t. 4: *Stany Zjednoczone Ameryki od niepodległości do współczesności*, red. Ł. Niewiński, Oświęcim 2017.
- Łaniec D., *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1948. Studia z odbudowy pozarolniczych działów gospodarki*, Olsztyn 1978.
- Łukaszewicz B., *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991.
- Nadolski M., *Komuniści wobec chłopów w Polsce. Mity i rzeczywistość*, Warszawa 1993.
- Pietkiewicz Z., Zienkiewicz Z., *Transport i łączność*, [w:] *Województwo olsztyńskie. Monografia ekonomiczno-społeczna 1945–1969*, Olsztyn 1974.
- Warot P.P., *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktury – kadry – działalność*, Białystok–Warszawa 2021.
- Wojnowski E., *Warmia i Mazury w latach 1945–1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Olsztyn 1968.

Records of Stanisław Mikołajczyk's visit to Olsztyn on 23 August 1945 in the archives of the Provincial Land Office

Summary: In late August 1945, Stanisław Mikołajczyk, Deputy Prime Minister and Minister of Agriculture and Agricultural Reform in the Provisional Government of National Unity, toured Poland to learn about the economic performance of the agricultural sector and establish regional committees of the Polish People's Party (PSL). In Olsztyn, Mikołajczyk participated in a conference dedicated to the region's social and economic problems. Detailed information about the political discussions held in the narrow group of activists affiliated with Mikołajczyk's party has not survived to this date, but the conference report provides valuable insights about the most pressing problems in the region.

Keywords: Stanisław Mikołajczyk, Polish People's Party, Provincial Land Office, agriculture

Der Besuch von Stanisław Mikołajczyk in Olsztyn am 23. August 1945 im Lichte der Dokumente des Woiwodschaftsamtes für Landentwicklung

Zusammenfassung: Ende August 1945 unternahm Stanisław Mikołajczyk, stellvertretender Ministerpräsident und Minister für Landwirtschaft und Agrarreform in der Übergangsregierung der Nationalen Einheit, eine Reise durch Polen, um sich über die wirtschaftliche Situation in der Landwirtschaft zu informieren und die Strukturen der Polnischen Volkspartei (PSL) aufzubauen. Er besuchte u.a. Olsztyn, wo er an einer Konferenz über die sozioökonomischen Probleme der Region teilnahm. Obwohl keine detaillierten Informationen über die politischen Gespräche im engen Kreis der Mikołajczyk-Partei überliefert sind, liefert der Konferenzbericht wertvolle Informationen über die wichtigsten Probleme der Region.

Schlüsselwörter: Stanisław Mikołajczyk, Polnische Volkspartei, Olsztyn, Woiwodschaftsamt für Landentwicklung, Agrarwirtschaft

Wizyta Stanisława Mikołajczyka w Olsztynie 23 sierpnia 1945 roku w świetle dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego

Streszczenie: Pod koniec sierpnia 1945 r. Stanisław Mikołajczyk, wicepremier i minister rolnictwa i reform rolnych w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej, odbył podróż po Polsce, której celem było zapoznanie się z sytuacją gospodarczą w rolnictwie oraz budowa struktur Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL). Odwiedził m.in. Olsztyn, gdzie uczestniczył w konferencji dotyczącej problemów społeczno-gospodarczych regionu. Choć nie zachowały się szczegółowe informacje o rozmowach politycznych toczonych w wąskim gronie ludowców związanych ze stronnictwem Mikołajczyka, sprawozdanie z konferencji dostarcza cennych informacji o najważniejszych problemach regionu.

Słowa kluczowe: Stanisław Mikołajczyk, Polskie Stronnictwo Ludowe, Olsztyn, Wojewódzki Urząd Ziemiański, gospodarka rolna